

Љиљана Живковић • Ана Алексић • Ненад Живковић

ГЕОГРАФИЈА

за осми разред основне школе

УЏБЕНИК
РАДНА СВЕСКА

САДРЖАЈ

I УВОД	5
1. Србија, моја домовина	6
II ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ И ВЕЛИЧИНА СРБИЈЕ	13
1. Географски положај Србије	14
ПРОВЕРИТЕ, ОБНОВИТЕ, НАУЧИТЕ	20
III ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ СРБИЈЕ	23
1. Постанак и територијални распоред главних рељефних целина	24
2. Панонски басен	29
3. Планински рељеф Србије	35
4. Српско-македонска маса	41
5. Динариди	45
6. Проклетије, Шара, Косовска и Метохијска котлина	51
7. Клима Србије	55
8. Типови климе	60
9. Воде Србије	64
10. Реке Србије	69
11. Језера Србије	74
12. Термалне и минералне воде	79
13. Земљиште Србије	83
14. Биљни и животињски свет	87
15. Заштита природе и загађење	91
16. Заштићена природна добра	96
ПРОВЕРИТЕ, ОБНОВИТЕ, НАУЧИТЕ	100
IV СТАНОВНИШТВО И НАСЕЉА СРБИЈЕ	111
1. Основне одлике становништва	112
2. Миграције становништва	117
3. Структура становништва	120
4. Насеља	126
5. Београд – главни град Републике Србије	130
ПРОВЕРИТЕ, ОБНОВИТЕ, НАУЧИТЕ	134
V ПРИВРЕДА СРБИЈЕ	139
1. Основне одлике, подела и развој привреде	140
2. Пољопривреда	143
3. Гране пољопривреде – земљорадња	147
4. Сточарство, лов и риболов	152
5. Шумарство	155
6. Индустрија	160
7. Рударство	163
8. Тешка и лака индустрија	167
9. Енергетика	172
10. Саобраћај	177
11. Трговина и туризам у Србији	182
ПРОВЕРИТЕ, ОБНОВИТЕ, НАУЧИТЕ	188
VI ЗАВИЧАЈНА ГЕОГРАФИЈА	197
1. Географија локалне средине – завичајна географија	203
ПРОВЕРИТЕ, ОБНОВИТЕ, НАУЧИТЕ	201
VII СРБИ У РАСЕЈАЊУ	203
1. Срби у суседним земљама	204
2. Срби у дијаспори	209
ПРОВЕРИТЕ, ОБНОВИТЕ, НАУЧИТЕ	214
VIII СРБИЈА У САВРЕМЕНИМ ИНТЕГРАЦИЈСКИМ ПРОЦЕСИМА	217
1. Чланства Србије у међународним организацијама	218
ПРОВЕРИТЕ, ОБНОВИТЕ, НАУЧИТЕ	224

Драги наши осмаци,

Већ сте довољно одрасли и сазрели да се суочите са једним новим изазовом. До сада сте се кроз наставу географије упознали са васионом, Земљиним сферама, Европом и осталим континентима. Сада је дошло време да се позабавимо сами собом. Ту, наравно, мислимо на Србију, државу у којој одрастате и стичете животна искуства. Знамо да свако на свету припада некој људској заједници и да њу доживљава на посебан начин. Држава вам је као и породица, само мало повеће бројности и квадратуре. А у свакој породици је подоста интиме, ствари које су личне природе и нисмо баш вољни да их делимо са другима. Али зато се сваки успех било ког члана наглашава и доживљавамо га као свој. И све је то нормално. Осећај заједништва и припадност групи је својствен људској природи и у нама ствара нарочити понос. Сигурно сте чули за реч патриотизам, вероватно и знате шта то значи. А да ли знате да патриотизма нема без знања? Да бисте волели своју домовину морате је познавати „у душу“. Намера нам је да осим истраживачког духа и знатижеље у вама пробудимо тај успавани понос који ће помоћи да у свакој прилици пред странцем budete прави амбасадори своје земље. То ћете постићи знањем, али и вером у себе и своје корене.

Аутори

Основни текст

Наша земља има повољне услове за разноврстан развој пољопривредних производа. Те услове треба и искористити. Пољопривредни недостаци људи, који би се вратили у села и бавили производњом. Еколошки произведена храна данас у свету, а и код нас је права реткост. Такви производи добијени без употребе хемијских средстава имају високу цену. То је најбољи начин за развој пољопривреде у Србији.

Наслов лекције

Уводни текст лекције

Наслов теме

ПРИВРЕДА СРБИЈЕ

Земљорадња је грана пољопривреде која својом производњом обезбеђује исхрану за живот људи. Важна је, такође, и за развој сточног фонда и развој разних грана индустрије. Дели се на ратарство, воћарство и виноградарство.

3. ГРАНЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ

Земљорадња

Земљорадња је код нас најзаступљенија грана пољопривреде, која се бави обрадом земљишта и гајењем култивисаних, корисних биљака. Дели се на: ратарство, воћарство и виноградарство.

Ратарство

Ратарство је грана земљорадње која обухвата гајење жита, индустријског биља, поврћа и крмног биља. Ратарство даје производе који се користе за исхрану људи и стоке, али и сировина за лаку индустрију.

Пшеница и кукуруз

Пшеница је биљка пореклом из југозападне Азије. Највећи светски произвођачи пшенице су Русија, Француска, Канада, Украјина и САД. У Србији је пшеница најзаступљенија житарица. Користи се за исхрану људи и стоке, а такође и као сировина за разне гране индустрије.

Кукуруз

Кукуруз је једногодишња биљка. Највећи светски произвођачи кукуруза су САД, Бразил, Украјина и Румунија. У Србији се кукуруз гаји углавном за исхрану стоке, али и као сировина за разне гране индустрије.

Кључни појмови

Природни фактори и пољопривреда
Друштвени фактори и пољопривреда
Екстензивна пољопривреда
Интензивна пољопривреда

Питања и задаци лекције

1. Наведите природне и друштвене факторе који утичу на развој пољопривреде у Србији.
2. Која је разлика између интензивне и екстензивне пољопривреде?
3. Зашто се уситњеност посела негативно одражава на примену агротехничких мера?

Резиме лекције

Помоћни текст

Задатак

Табела

Остале иконице у уЉебнику

↑ У посети Борском језеру

При описивању нечега или некога, постоји једно неписано правило у животу, да се прво исказује оно виђено очима, а тек затим и „виђено душом“. Тако и у географији, опис Србије започињемо природом, а у наставку ћемо се бавити људима и делима њихових руку.

Сложи српску браћу драгу
на свак дичан славан рад,
слога биће пораз врагу,
а најјачи српству град.

Нек на српској блиста грани
братске слоге златан плод,
Боже спаси, Боже храни
српске земље, српски род!

....

Грб и застави Србије

1. СРБИЈА, МОЈА ДОМОВИНА

► Положај Србије

Наша домовина је **Република Србија**. Налази се у југоисточној Европи, на Балканском полуострву. У својој бурној историји Србија је била и самостална држава, али је била и у саставу других држава и царевина. Иако је модерна Србија самосталност стекла још у 19. веку, данашња Република Србија је настала 2006. године.

У односу на површину Земље, Србија заузима 0.017 %, а на глобусу смо само једна мала тачка крај које нема места ни за њен назив. Свеједно, ништа нам не смета да и унутар те тачке организујемо себи живот, достојанствен и леп, са историјом вредном поштовања. Свако од нас може личним залагањем, упорношћу и знањем допринети да нам заједничка домовина избори бољи статус и место које јој припада у светској заједници. Место које нам нико не може угрозити је оно одређено географским положајем.

► Рељеф Србије

Кроз дугу геолошку историју рељеф наше земље је изграђиван како тектонским покретима, тако и процесима ерозије и акумулације. Према садашњем изгледу у рељефу можемо издвојити две различите целине. Север Србије припада Панонској низији и назива се Војводина, док је јужно од ње већа, планинска област. Унутар њих самих такође постоје разлике, условљене различитом грађом и еволуцијом.

Дебелим, километарским серијама морских, језерских и речних седимената, потонули Панонски басен је испуњен до садашњег нивоа, а то је од 70 до 90 m надморске висине. У његовом рељефу се истичу широке алувијалне равни река, насlage леса и песка и две изоловане планине. Најстарије наше копно је Српско-македонска маса коју чине громадне планине средишње Србије. Источно од ње су Карпато-балканиди, а западно Динарске планине, настале током Алпске орогенезе са израженом набраном структуром. Стене од којих су изграђене наше планине су разноврсне. У источној Србији преовладавају седиментне, посебно кречњаци. Појас Српско-македонске масе је углавном сачињен од метаморфних, док је у западној Србији право шаренило од свих врста стена. Некада је вулканизам био врло активан на нашим просторима, а сада о њему сведоче само неактивне купе и стене настале изливањем магме. Последица тога су још и богата рудна лежишта, као и бројни термоминерални извори. Још један некадашњи процес је оставио траг у рељефу. То је глацијација, постојање сталног леда на високим планинама. На Проклетијама и Шари постоји тридесетак ледничких језера. У формирању рељефа Србије вода је учествовала још конкретније кроз процес речне и крашке ерозије. Првом су постали речни сливови, а у оквиру њих клисуре, кањони, котлине, речне површи и терасе. Ипак, вероватно су најинтересантнији крашки облици. Међу њима се посебно истичу подземни, пећине и јаме, заштитни знак источне Србије. У красу су и бројне кратке реке понорнице, јака крашка врела и природни камени мостови – прерасти.

Шупља стена, прераст

Ледничко језеро, Шар планина

Проклетије

► Клима Србије

Особине нашег поднебља (климе) су последица бројних фактора. То је, најпре, географски положај Србије у умереном појасу, затим удаљеност од околних мора, па и од Атланског океана. То је повезано са ваздушним струјањима која са ових водених површина доносе влажне масе. Распоред планинских венаца и широка низија на северу истичу рељеф као важан фактор климе. Ту су још утицај вегетације, као и све присутнија негативна улога човека у климатским променама. Последице ових фактора се исказују елементима климе. Најважнији међу њима су температура ваздуха и падавине. Просечне годишње температуре ваздуха у највећем делу земље су између 10 и 12 °C, док је просечна годишња количина падавина око 730 mm. Узевши у обзир све сличности и разлике које постоје унутар Србије, дефинисали смо четири типа климе. То су: континентална, умерено-континентална, измењена медитеранска и планинска клима. Упamtимо да границе међу њима нису строге линије већ да постоје широки висински појасеви са сличним особинама из суседних типова климе.

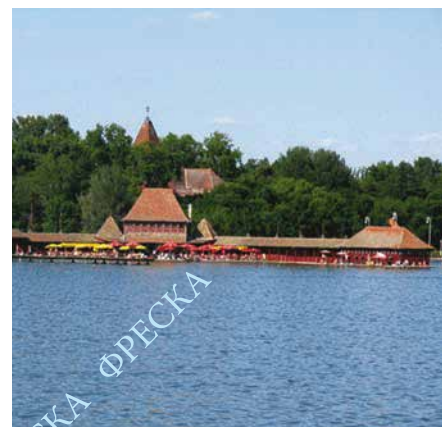
► Воде Србије

Насупрот устаљеном мишљењу да смо богати водама, чињенице показују управо супротно. Од недостатка воде трпи велики део

 Река Дрина

Србије и настају веће штете него од њеног разарајућег дејства. Наше подземне воде су врло важне и служе за водоснабдевање око 70 % становништва. Највише је плитких, бунарских вода, али се користе и дубоке, артешке воде, као и изворске (врела у красу). Све наше реке припадају неком од три морска слива. По површини је највећи црноморски у коме је Дунав главна река, а највеће притоке су Сава, Тиса, Дрина, Велика Морава и Тимок. Јадранском сливу припада Бели Дрим, а егејском горњи токови Драговиштице, Пчиње и Лепенца. У односу на земље Европе не можемо се похвалити ни бројношћу језера. Природних је мало, и то су углавном мртваје и мала ледничка језера. Највеће језеро је Палићко и оно је еолског порекла. Вештачка језера настају преграђивањем река, а најчешћа намена им је водоснабдевање и добијање струје. Водеће место има Ђердапско језеро, а за њим следе језера у сливу Дрине. Важан природни ресурс су термалне и минералне воде. Користе се за пиће, рекреацију и лечилишне сврхе. Око њих се подижу насеља – бање којих је у Србији шездесетак. Неке од наших бања су стекле светску славу захваљујући благотворном дејству њихових вода.

Палићко језеро

■ Биљни и животињски свет Србије

Најзаступљенија земљишта у Србији припадају групи аутоморфних и хидроморфних тла. Од њих се посебно издваја чернозем у Војводини која је наша житница. Нешто лошијих производних особина су смонице и гајњаче, док су подзоли и ранкери типична шумска земљишта. Велико распрострањење имају и псеудоглеј и алувијално земљиште, настали крај река и на ниским влажним теренима.

Биљни и животињски свет Србије је подељен према станишту, а у зависности од рељефа, на Панонску и Планинску област. Ова прва је претрпела значајне промене утицајем људи који су природну степску вегетацију претворили у пољопривредне културе. Планинска област је флористички и фаунистички богатија од Панонске, а биљне заједнице су распоређене по висинским зонама.

Немар према природи је једна од најопаснијих делатности људи која се том истом човеку врло брзо обије о главу. У трци за брзом зарадом не штеде се ни ваздух, ни вода, ни земљиште. Последице могу бити катастрофалне како по биљне и животињске заједнице, тако и по здравље људи. Један од начина да се неко природно добро заштити законским путем је његово проглашење националним парком. То подразумева нарочиту бригу и одговорност државе и поставља строге услове понашања унутар парка. У Србији постоји пет националних паркова: Ђердап, Шар-планина, Фрушка гора, Тара и Копаоник.

Тара

Фигурина из Лепенског вира

На улицама Београда

Обрађене пољопривредне површине у Подрињу

► Становништво и насеља Србије

Први трагови људских насеља на простору Србије датирају још од пре 40.000 година. Пећине Градац и Рисовача биле су насељене још у време палеолита. Винчанска култура, која се развијала на обалама Дунава, сматра се најнапреднијом праисторијском културом на свету. Простор на коме ми данас живимо, у каснијем периоду насељавали су многи народи: Илири, Трачани, Келти, Римљани и Турци.

Према процени из последњег пописа (2011. године) Републику Србију данас насељава око 9.300.000 становника. Просечна густина насељености је 105,2 становника на једном km^2 . Природни прираштај је негативан и износи $-0,64\%$. Србија из године у годину све више стари и има стални пад у броју становника. Највећи број запосленог становништва код нас је зреле доби, док младо становништво одликује велика незапосленост. У Републици Србији је доминантно српско становништво, али је насељавају и припадници других народа и националних мањина. У полној структури становништва доминирају жене, што је последица дужег животног века жена и веће смртности мушкараца. У старосној структури је доминантно старо становништво. То је последица изузетно малог наталитета.

На простору наше земље се налази 195 градских и 5960 осталих насеља. Градска и сеоска насеља се налазе под великим притиском миграција, урбанизације и индустријализације, док села у Србији драматично остају без становника. Београд је главни град наше земље. Он је административни, културни, универзитетски, саобраћајни, трговински, туристички и економски центар.

► Привреда Србије

У привредном смислу Србија је средње развијена, индустријско-пољопривредна земља. На њен развој су утицали разни природни и друштвени фактори. Земљорадња је најзаступљенија грана пољопривреде. Она се дели на ратарство, воћарство и виноградарство. Ратарство даје производе који се користе за исхрану људи, стоке али и сировина за лаку индустрију. Сточарство је једна од две основне гране пољопривреде којом се људи баве током читаве године. Природни чиниоци су изузетно повољни за развој сточарства код нас. Лов и риболов као старе гране привреде у савременим условима остварују велику економску добит.

Шуме у Србији су од великог значаја за живот људи јер обезбеђују кисеоник, али и утичу на састав атмосфере и климу. Шумарство подразумева подизање, гајење и искоришћавање шума. Шуме обезбеђују сировине за различите индустријске гране.

Рударство, на нашим просторима се развија од давнина. Србија поседује значајна лежишта руда гвожђа, оплемењивача челика, али и неметала. Енергетика у Србији је заснована на производњи, преносу и дистрибуцији енергената и енергије. Користимо необновљиве и обновљиве изворе енергије. Будућност Србије, у енергетском смислу, требало би да је коришћење све више обновљивих и еколошких извора енергије.

Саобраћај, трговина и туризам су гране привреде у експанзији. Кроз Србију пролазе значајни коридори 10 и 7, што је веома важно за развој не само саобраћаја већ и туризма. С обзиром на то да Србија не излази на море, постоји реална могућност за развој бањског, планинског и других видова туризма.

Рудник Мајданпек

▣ Срби у дијаспори

Дијаспора има велики значај за становнике Србије и саму државу. Сеобе становништва на нашим просторима су утицале на просторну раширеност српског становништва. Велика кретања српског становништва су забележена под Турском влашћу у прошлости, али и распадом СФРЈ и ратним сукобима. Последице тога су мали број Срба у окружењу (изузев републике Српске и Црне Горе). У Мађарској живи око 5.000 Срба, Румунији око 22.500, у Македонији 36.000, у Бугарској мање од 1.000, Албанији око 10.000, Црној Гори око 180.000, Републици Српској 1.100.000, Федерацији БиХ 50.000, Хрватској 201.000 и Словенији 39.000.

Срба у дијаспори има око 4–4,5 милиона. Велики број Срба живи у Аустрији, Немачкој, Шведској, САД, Канади, Аустралији и другим земљама. Они су повезани преко клубова, организација, а велики значај у њиховим окупљањима има и Српска православна црква.

Црква Светог Саве у Финиксу у Аризони, САД

▣ Србија у савременим интеграцијским процесима

Србија као земља Европе и Балкана има важан геополитички значај. Њена чланства у међународним организацијама омогућавају држави и њеном становништву сарадњу са другим државама и међународним организацијама у политичком, економском, културном и образовном правцу.

Србија је чланица УН, савеза ЦЕФТА, Партнерства за мир, а 2012. године је добила статус кандидата за чланство у ЕУ.

ГЕОГРАФИЈА 8

Географски положај, границе и величина Србије

Тема II

Ја знам сва твоја лица, свако шта хоће, шта носи,
гледао сам твоје очи, разумем шта кажу, шта крију.

Ја мислим твоју мисао за челом ти у коси,
ја знам твоја уста шта љубе, шта пију.

Ој, Србијо међу бунама, међу шљивама,
ој Србијо међу људима на њивама,
ој Србијо међу песмама, међу брдима,
ој Србијо, песмо међу народима.

Оскар Давичо, *Србија*

Како бисмо представили нашу земљу некоме ко о њој мало зна? Покушајте својим речима, из срца, оно што осећате. Тек након тога се прихватите књиге и допуните своја знања чињеницама која ће помоћи да, осим срца, у љубави према Србији учествује и глава.

Земља, сателитски снимак

1. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ

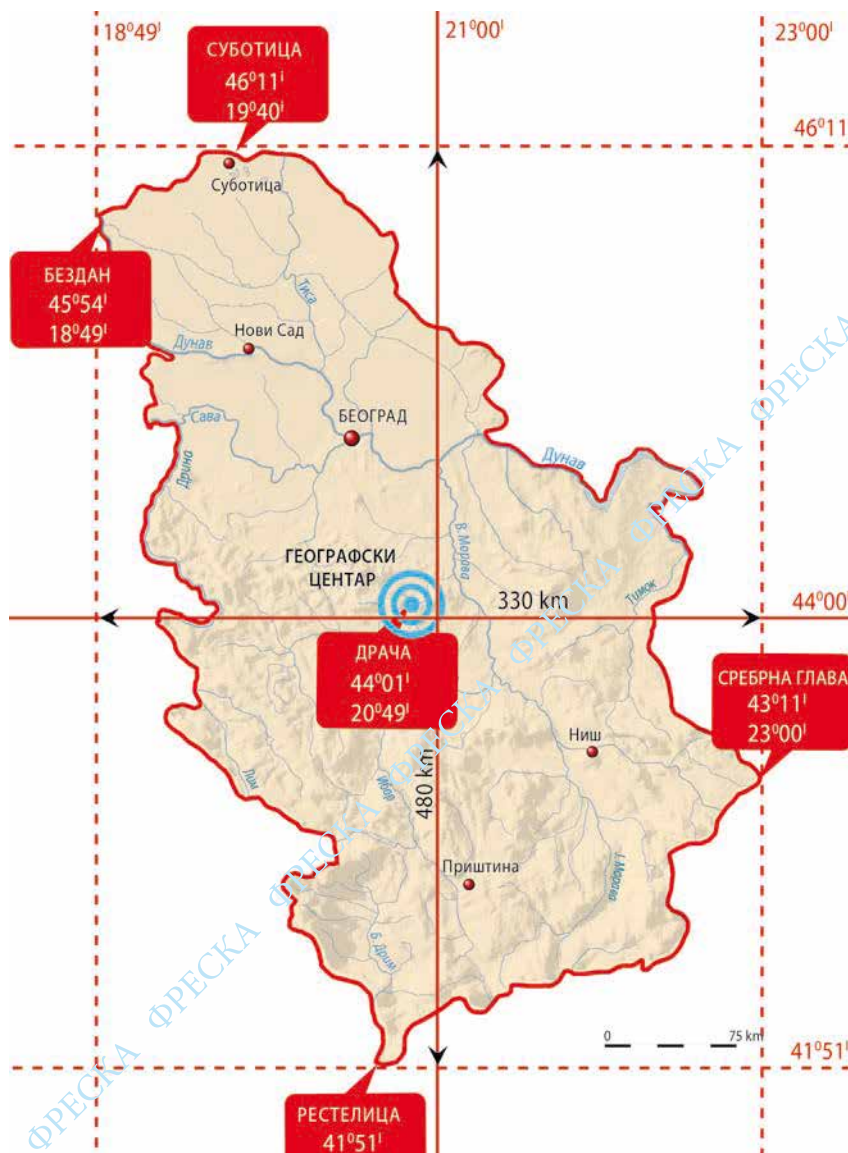

Положај Србије у Европи

➤ Где смо и ко смо? ➤

Србија је део европског континента и према свом положају припада **јужној Европи**. Налази се у средишту **Балканског полуострва** и нема излаз на море, тако да је она **континентална**.

држава. У правцу север-југ, по географској ширини, њене крајње тачке су удаљене $4^{\circ} 20'$ или 480 km. Слично је и растојање по географској дужини, $4^{\circ} 12'$, али је та удаљеност мања, 330 km. Србија припада **умереном климатском појасу** и простире се између 41° и 47° N и 18° и 23° E.

↑ Математичко-географски положај Србије

Осим оваквог одређења положаја које можемо назвати математичко, постоје и бројни други фактори који утичу на положај неке државе. Однос према најкрупнијим облицима рељефа одређује физичко-географски положај. Тако је Србија **балканска** држава јер се $\frac{3}{4}$ њене територије налази јужно од Саве и Дунава који представљају природну границу овог полуострва. Њена

Сетимо се да су степени по географској ширини и дужини међусобно различити. Ови први имају увек исту дужину (111.2 km) јер су делови кружнице која пролази кроз оба пола Земље. Степени по географској дужини зависе од паралеле на којој се рачунају. Најдужи су на екватору, а према половима се смањују. На нашој средишњој паралели (44°) дужина степена је 78.7 km.

Ако за географски центар усвојимо пресек координата $44^{\circ} N$ и $21^{\circ} E$ који је недалеко од Крагујевца, онда је његово растојање од екватора око 4900 km, а од Гриничког меридијана око 1680 km.

Географски центар неке територије је тачка која је просечно најближа свим осталим тачкама те територије. Постоји више метода за одређивање тог центра, а тиме се бави геодезија. Географски центар Србије је у атару села Драча, недалеко од Крагујевца. Његове координате су $\varphi = 44^{\circ} 01' 13''$ и $\lambda = 20^{\circ} 49' 27''$.

Предео из Војводине

област на северу, Војводина, део је Панонске низије, па је Србија и **панонска**, а тиме и **средњеевропска** држава. Осим тога, може се истаћи њен претежно планински карактер, те би она била и **планинска** држава. Затим, према заступљености планинских система може се рећи да је она и динарска, као и карпатска. Близина Јадранског мора и утицаји Средоземља су и те како значајни, те се наша држава често убраја и у **медитеранске** земље. Ово се посебно односи на климатске прилике које „дах“ Медитерана најјаче испољавају на југу Метохије.

Значајно место у развоју држава представља и саобраћајни положај. Он је одређен у односу на међународне путне правце који пресецају територију неке државе, као и на проходност њених саобраћајница. Читава наша историја је прожета супротностима

везаним за тај положај. Путни правац који спаја економски снажну западну Европу и сировинама богату југозападну Азију пролази долином Велике Мораве. То је најкраћа и најјекономичнија траса. Од сталних кретања људи и робе Србија је имала велике користи, али је зато била и мета бројних освајачких похода. У новије време тај путни правац се назива „коридор 10“. Он спаја Салцбург у Аустрији и Солун у Грчкој и пролази долинама Саве, Велике и Јужне Мораве. Од њега се из Београда преко Новог Сада до Будимпеште одваја „крак Б“. Долином Нишаве од Ниша преко Софије до Истанбула пролази „крак Ц“. Још једна важна комуникација од европског значаја пролази нашом земљом. То је пловни пут Дунавом, назван „коридор 7“. Кроз Србију Дунав тече у дужини од 588 km, а посебан значај је добио изградњом канала којим је ова река спојена са Рајном. На тај начин су повезани Црно и Северно море пловним путем дугим 3505 km. Управо зато истичемо да је Србија и **подунавска** држава.

↑ Долина Велике Мораве

▣ Окружење Србије

Политичко-географском поделом континента, Србија припада **Југоисточној Европи**. Има осам суседа, а то су: Мађарска, Румунија, Бугарска, Македонија, Албанија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Хрватска. Укупна дужина свих граница износи око 2400 km, од чега је око 30 % дуж речних токова. Најдужа је граница са Румунијом, приближно око 550 km, а најкраћа са Албанијом, 111 km. Разграничење са Мађарском, Румунијом, Бугарском и Албанијом је обављено после Првог светског рата, док су остале границе формиране распадом СФР Југославије. Оне су административне границе бивших република, и осим македонске која је добила међународну потврду, остале чекају тај статус.

▣ Историјат наших граница

Границе су најчешће ствар договора суседних народа и међународног признања. Могу бити стабилне, непромењене вековима, али могу и да се мењају, и то како споразумом, тако и насилним путем. Наша земља спада у групу оних држава које су у историјском периоду често мењале границе. То је последица тежњи српског народа да очува свој национални идентитет и одбрани своја огњишта и поседе на територијама на којима живе вековима. Најбржи развој и велики углед српска држава је имала у време династије Немањића (XII–XIV век). Турским освајањима на Балкану најпре постаје вазална држава, а од XV века је у саставу Отоманске империје, без сопствених граница. Тек почетком

Наш најпознатији географ Јован Цвијић сликовито упоређује Србију са кућом саграђеном наспред пута. Она је трн у оку свима који туда пролазе и сви би да је поседују. Овде се укрштају и сударају интереси Истока и Запада, ту се сучељавају цивилизације, религије и културе. То је „капија“ кроз коју су империјалне силе одувек настојале да прошире своје утицаје.

XIX века, Првим и Другим српским устанком стичу се извесне особине државности, да би 1878. године, Србија била проглашена самосталном државом. Њене тадашње границе су биле, углавном, у оквиру садашње централне Србије. Након Балканских ратова се територија проширује, а после Првог светског рата улази у савез са јужнословенским народима. Тада се ствара Краљевина СХС, а затим и Краљевина Југославија. Садашње границе су утврђене после Другог светског рата и укидањем Монархије од стране комунистичке власти. Читавих пола века границе шест република унутар СФР Југославије су биле само административне, дакле, непотврђене и непризнате. Етничким сукобима, крајем XX века оне постају државне, а 2006. године, после одвајања Црне Горе, Србија, коначно, добија данашњи изглед.

Израчунајте колико је година (приближно) у својој историји Србија била независна држава.

► Површина и административна подела ►

Површина наше државе износи 88.361 km^2 , и по томе је на 19. месту у Европи. Од суседа су од ње већи Мађарска, Румунија и Бугарска.

У њеном саставу су две области са извесним степеном самосталности, **покрајине** Војводина и Косово и Метохија. Територије нижег ранга су **окрузи** којих има 29, **градови** и **општине** којих је 194. Дуга нетрпељивост српског и албанског становништва је резултирала сукобом на Косову и Метохији 1999. године. Тада је, политички и економски мотивисан, војни савез НАТО под вођством САД, извршио ваздушни напад на Србију под изговором да брани Албанце. Резултат страшног материјалног разарања и великих људских жртава је насилно отцепљење албанске заједнице од Србије и њихово једнострано проглашење независне државе Косово 2008. године. У међународној заједници су бројнији они који не признају тај чин, али је реално стање такво да Србија на већем делу своје покрајине нема суверенитет.

Покушајте да набројите и остале државе Европе које су по површини веће од Србије.

- Србија је по свом положају континентална, јужноевропска и балканска држава.
- Према најкрупнијим облицима рељефа она је панонска и планинска.
- Због изузетне важности Дунава Србија је подунавска држава, а због утицаја околних мора она је делом и медитеранска држава.
- По политичкој подели Србија припада југоисточној Европи и има осам суседа.
- У садашњим границама Србија постоји од 2006. године.
- Територијално питање још није решено због сукоба са албанским становништвом на Косову и Метохији.

Кључни појмови

Балканско полуострво
Коридори 10 и 7
Границе Србије
Административна подела

Питања и задаци

1. Опишите физичко-географски положај Србије у Европи и на Балканском полуострву.
2. Пронађите на географској карти координате које одређују математичко-географски положај Србије.
3. На основу географских координата Србије, објасните њен положај у односу на Екватор и Гринич.

Прoверите, обновите, научите!

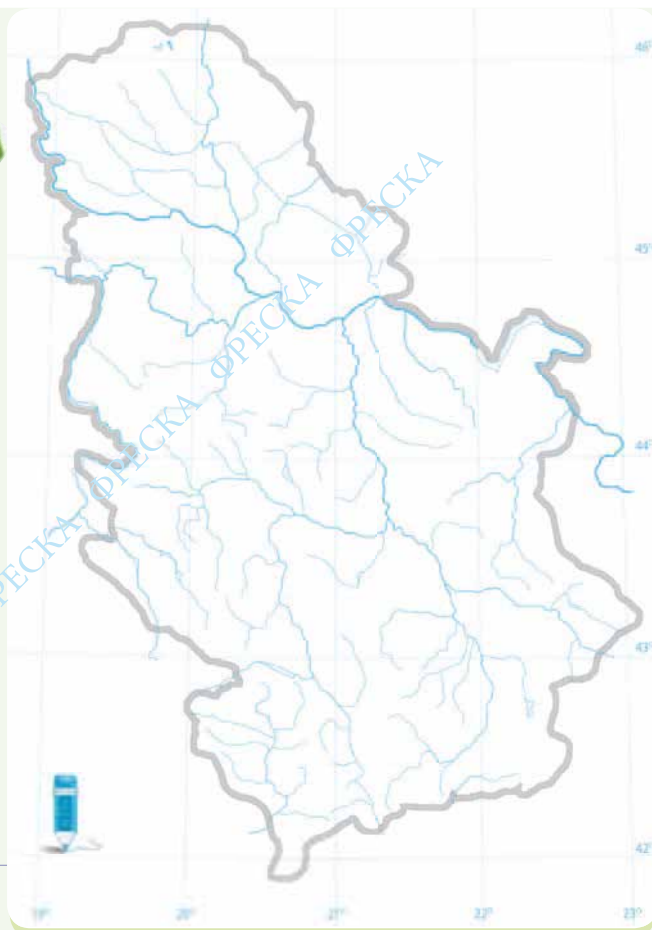
ПРОВЕРИТЕ:

1.

Повежите координатне тачке из леве колоне са називима у десној колони. Обележите их на немој карти.

а) 41° 51' N	_____	Бездан
б) 18° 49' E	_____	Рестелица
в) 23° 00' E	_____	Суботица
г) 46° 11' N	_____	Сребрна глава

2.

Србија има повољан економско-географски положај. Зашто?

3.

Дате су четири тврдње. Ако је тачна заокружите слово Т, ако је нетачна заокружите слово Н.

Република Србија има површину 88.361 км².

Т Н

Србија је балканска, панонска и подунавска држава.

Т Н

Дунав нема велики значај за Србију.

Т Н

Србију пресеца екватор.

Т Н

1. Допуните реченицу.

Србија се јужно од Саве и Дунава налази на полуострву,
а северно у низији.

1. За Београд се каже да је „лука“ на два мора, јер се пловидбом Дунавом може стићи до Црног и Северног мора. Објасни.

.....

.....

.....

1. Нацртајте нему карту Србије и обојите је бојама наше заставе. Следећа питања урадите на својој нему карти.

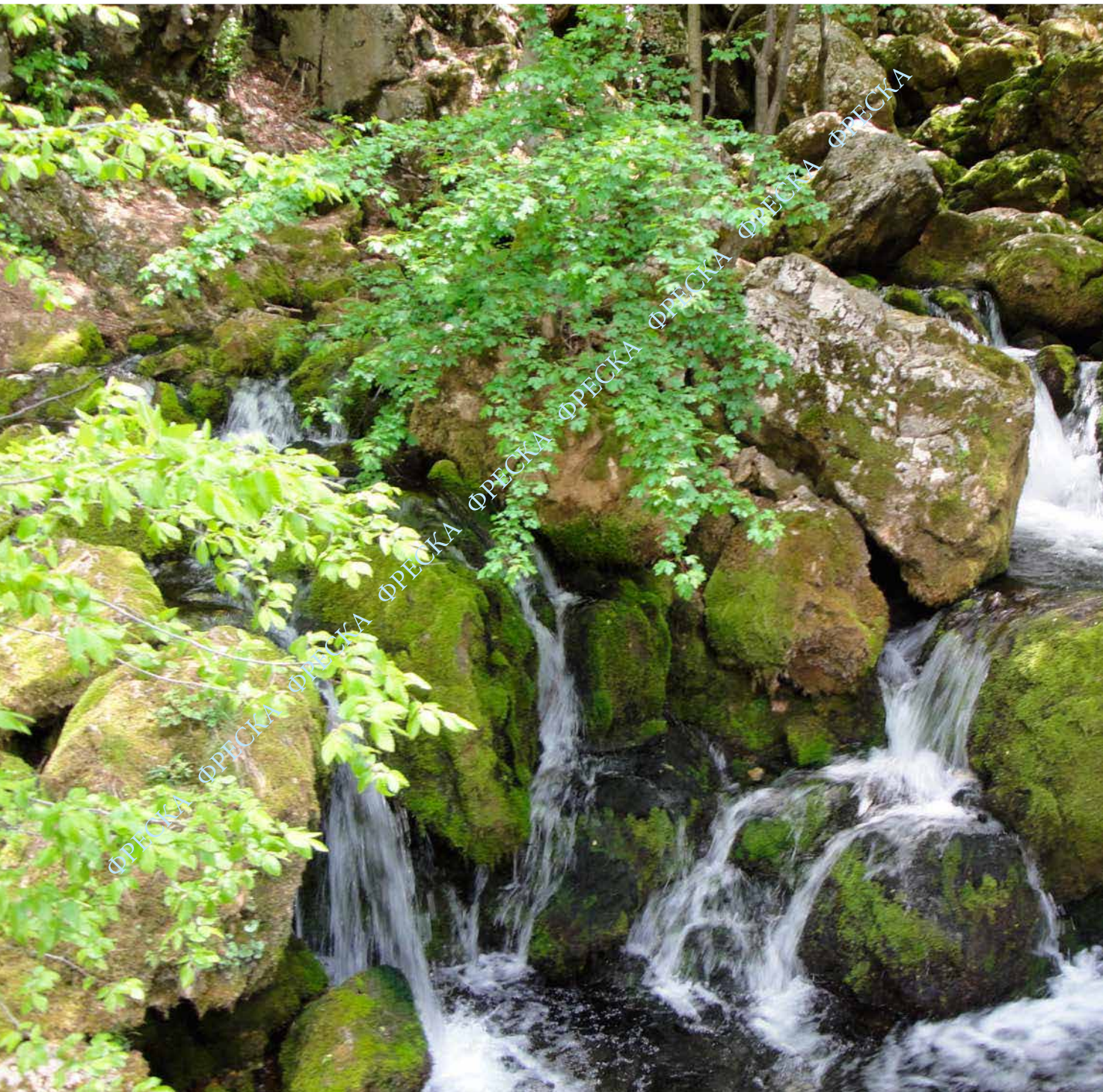
- а. Обележите картографским знацима граничне прелазе: Кладово, Хоргош, Димитровград, Ђенерал Јанковић, Врбница, Бајина Башта и Шид.
- б. Упишите на нему карти називе држава са којима се Србија граничи.

СРБИЈА – ИЗЛОЖБА

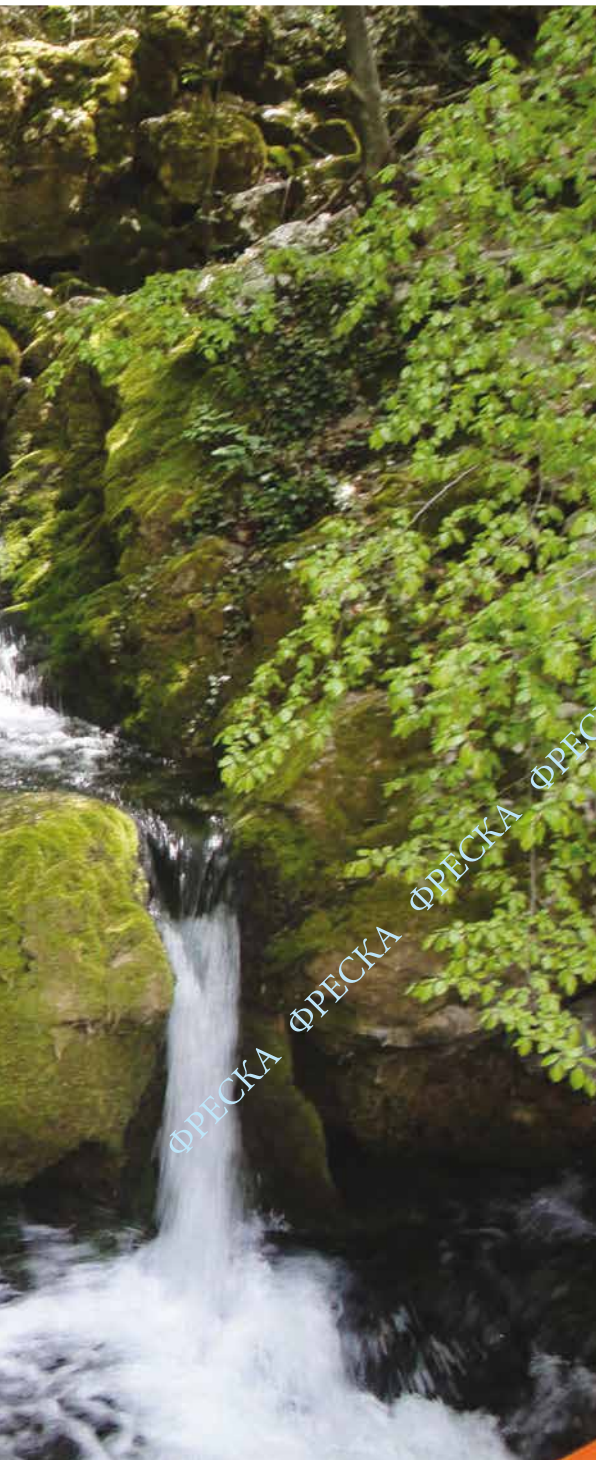
Направите пано „Србија“ и изложите у холу школе. Приредите малу изложбу на којој ћете приказати фотографије и цртеже појединих крајева своје отаџбине.

ГЕОГРАФИЈА 8

Природне одлике Србије

Тема III

Наш први утисак о месту у коме раније нисмо били најчешће је повезан са природом. При повратку, ти описи се односе на планину, реку, језеро, шуму или неки детаљ који је био упечатљив. Такви су водопади, пећине, ретке птице или биљке, временске неприлике, итд. Србија има такву природу због које не треба да се стиди, напротив, то је дар који би свако пожелео. Шта ви сматрате најлепшим особинама природе?

Извор Велико врело под Бељаницом

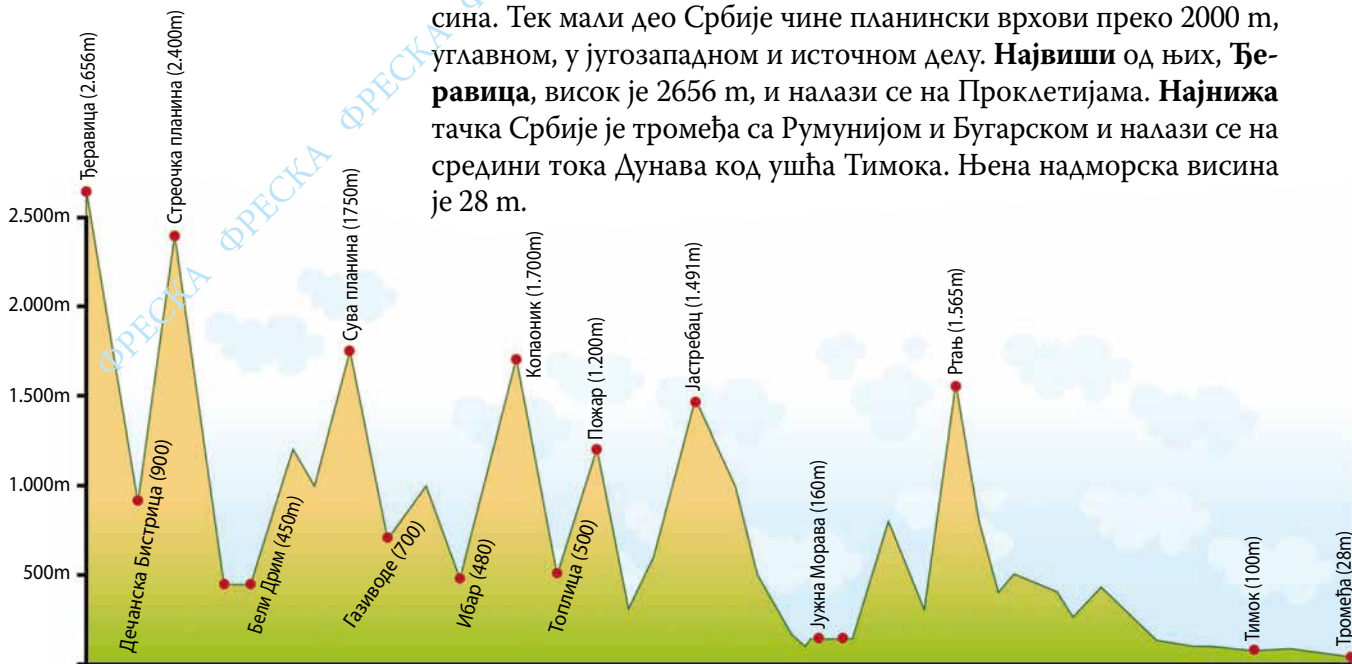
Сетите се сила које учествују у стварању рељефа. Оне су међусобно супротстављене. Док једне формирају најкрупније облике рељефа, дотле оне друге поравнавају све неравнине на Земљи, трудећи се да их доведу до морског нивоа. Ево прилике да се упознамо са настанком рељефа Србије и оним процеси-ма који га непрекидно мењају.

1. ПОСТАНАК И ТЕРИТОРИЈАЛНИ РАСПОРЕД ГЛАВНИХ РЕЉЕФНИХ ЦЕЛИНА

Основно о рељефу

У рељефу наше земље се издвајају две потпуно различите природне целине. Низијска област на северу је део Панонског басена, са надморским висинама од 70 до 100 m. Јужно од ње је планинска област, сачињена од побрђа, као и планина ниских и средњих висина. Тек мали део Србије чине планински врхови преко 2000 m, углавном, у југозападном и источном делу. **Највиши** од њих, **Ђеравица**, висок је 2656 m, и налази се на Проклетијама. **Најнижа** тачка Србије је тромеђа са Румунијом и Бугарском и налази се на средини тока Дунава код ушћа Тимока. Њена надморска висина је 28 m.

Профил Србије од најниже до највише тачке

Тектонски покрети и рељеф

Према геолошким и геоморфолошким истраживањима рељеф наше земље је резултат дуготрајних процеса у земљиној кори јужне Европе. Унутрашњим силама се врши непрекидно померање огромних делова земљине коре – плоча, као и мањих – блокова. Тим тектонским покретима се стварају најкрупнији облици у рељефу. То су океански басени и континенти, али и морски, језерски басени, планине и котлине. Временски период којим они настају мери се стотинама хиљада и милионима година. Нарочиту важност имају орогени покрети или **орогенезе**, раздобља интензивнијег сударања плоча и издизања копна на том контакту. Тако се стварају низови планина, односно планински венци који могу достићи дужину и неколико хиљада километара. За разлику од њих, постоје планине настале вертикалним кретањем блокова у литосфери, дуж дубоких пукотина, раседа. Издизањем и спуштањем суседних блокова формирају се громадне планине и котлине.

Најкрупнији облици у рељефу Србије

У зависности од начина и времена постанка, у нашој земљи се издвајају неколико геотектонских јединица. Почетак се веже за **праокеан Тетис** који је постојао на месту садашњег Средоземног мора и допирао далеко на исток, до Индонезије. Он је раздвајао две стабилне масе, Евроазијску и Афричку плочу. Приближавањем ових плоча и издизањем океанског дна између њих, створено је најстарије копно у Србији, названо **Српско-македонска маса**. Источно и западно од њега дуго су постојала издвојена мора у којима су таложене дебеле насlage седимената. У време Алпске орогенезе, снажним бочним притиском са запада, на додиру са Српско-македонском масом стварају се планински венци **Динарида**. Истовремено, тај притисак се преноси на исток, ка Евроазијској плочи. То доводи до набирања слојева и издизања **Карпатско-балканских** планина. Трпећи јаке притиске са истока и са запада, Српско-македонска маса се разлама стварајући дубоке раседе. Између тих раседа се издижу планине и стварају котлине. Исти процес, али много већих димензија захвата додирне делове три највећа планинска венца, Алпа, Динарида и Карпата. Тим процесом се врши убрзано спуштање копна и формирање **Панонског басена**. Он се постепено испуњава водом формирајући истоимено море. Временом оно губи везу са океаном на западу и претвара се у језеро. Потпуно исушивање Панонског басена је завршено пре око 600.000 година. Тада је вода отекла ка истоку уским пролазом кроз Карпате на месту садашњег Ђердапа. То је и време када се у потпуности формира речна мрежа на овом простору, а Дунав, иако најмлађи, постаје главни ток.

Праокеан Тетис

Панонско море пре 10 милиона година

Непознате речи

геотектонске јединице – крупни облици у рељефу настали тектонским покретима у исто време и под istim условима. Оне обједињују већи број планина или седиментационе басене великих димензија.

Велики значај у формирању рељефа је имао и **вулканизам**. Његово присуство потврђују многобројне магматске стене, али и очуване вулканске купе и кратери. С обзиром на то да овај процес више није активан, облике у рељефу који подсећају на његово некадашње присуство називамо **палеовулканским**. Ових појава има у околини Новог Пазара (Ђурђеви ступови), Косовске Митровице (Звечан), Горњег Милановца (Островица), Враћа (Облик, Грот), Бора (Тилва Њагра).

► Спољашње силе и рељеф

Упоредо са дејством тектонских покрета и стварањем крупних облика рељефа, на копну делују и спољашње силе. Да није њих, савремени изглед Земље би био потпуно другачији, налик Месецу. Сунчева топлота, ветар, вода, па и живи свет, непрекидно ублажују црте рељефа и уравњују га. Процеси који настају под њиховим утицајем су ерозија и акумулација. У овоме се нарочито истиче вода. Снагом морских и језерских таласа се мења обалска линија и стварају абразиони облици. Тај процес је у Србији некада био од велике важности, нарочито у време постојања Панонског језера. Много битнији и данас врло активни утицај на рељеф има текућа вода. Реке су те које ерозивним радом стварају пространа удубљења – речне сликове. Унутар њих се истичу клисуре – Грделичка, Ђердапска, Сићевачка, кањони – Дрине, Увца. Својим наносима реке стварају простране алувијалне равни – Саве, Велике Мораве, Колубаре. Можемо слободно рећи да готово читав рељеф Србије, осим тектонике, свој изглед највише дугује раду речних вода.

**Објасните шта је ерозија, а шта акумулација.
Да ли оне могу да постоје једна без друге?**

Чврсто стање воде, лед, такође је утицао на обликовање рељефа Србије. То се односи на наше највише врхове који су у време последњег леденог доба били прекривени ледницима. Сведоци њиховог постојања су бројна ледничка језера, дубоке долине – валови и седименти наталожени по ободу тих долина. Ове појаве су најочигледније на Проклетијама и Шари и називамо их глацијалним облицима.

Својство воде да раствара кречњачке стене врло је важно за 9 % површине наше земље колико је покривено њима. Тако настају крашки облици рељефа који су најизраженији у Карпатско-балканским планинама, западној и југозападној Србији. Од површинских крашких облика највише има вртача и увала, и тек

Звечан

Сићевачка клисура

Вртаче

неколико крашких поља. Подземни облици су бројни, а неке од пећина и јама су по својој лепоти и дужини канала међу најпознатијим у свету. Ту су и природни камени мостови – прерасти, ретки облици којих је 7 у Србији, а представљају праву туристичку атракцију.

Најмањи по површини, али врло живописни облици рељефа су настали радом ветра. То су пешчаре и лесне заравни. Настали су у време леденог доба и после њега, нагомилавањем дебелих наслага песка и леса по дну и ободу Панонског басена (Делиблатска пешчара, Сремска лесна зараван).

Делиблатска пешчара

- Две највеће природне целине Србије су панонска и планинска област.
- Највиша тачка Србије је Ђеравица на Проклетијама, а најнижа ушће Тимока у Дунав.
- Најстарије копно у Србији је Српско-македонска маса, а планине у оквиру ње су раседне.
- Алпском орогенезом су настале Карпатско-балканске и Динарске планине. Оне су набране структуре.
- Панонски басен је настао потонућем планинских венаца у средњој Европи и таложењем седимената у њему.
- Палеовулкански облици сведоче о некадашњој вулканској активности у Србији.
- Ледничком ерозијом су настала језера на Проклетијама и Шари.
- Крашком ерозијом су настала крашка поља – Пештерско, Одоровско, пећине – Рајкова, Ресавска, прерасти – Вратњанске.
- Радом ветра настају пешчаре – Делиблатска, лесне заравни – Сремска.

Кључни појмови

Панонска и планинска Србија
Српско-македонска маса
Карпато-балканиди
Динариди
Панонски басен
Вулканизам
Ерозивни и акумулациони процеси

Питања и задаци

1. Набројте које су геотектонске целине у Србији настале из праокеана Тетиса.
2. Који су облици рељефа у Србији настали радом спољашњих сила?
3. Објасните настанак најстаријег копна у Србији.